

УДК 821.161.2-1(043)

Л. І. Магас

ВИКОРИСТАННЯ СЮЖЕТІВ З ФОЛЬКЛОРУ В ПОЕМАХ І. ФРАНКА

У статті розглядаються поеми-казки І. Франка на сюжети з фольклору, які стали значним кроком у розвитку української гумористично-сатиричної поезії кінця XIX – початку XX століття. Вони розширили ідейно-тематичні межі української літератури цього періоду за рахунок вітчизняного і зарубіжного фольклору, збагатили жанр української поеми.

Ключові слова: жанрові різновиди, фольклорні сюжети, поема-казка, епос, фабула, антропоморфізм, сатира, гумор, діалектизми, стилістичні синоніми.

Мета запропонованої роботи полягає в дослідженні поем, в основі яких лежать сюжети з фольклору, що займають значне місце в українській поезії кінця XIX – початку XX століття.

Велику увагу приділено дослідженню особливостей цього жанрового різновиду української поеми, які полягають в тому, що тут збагачення жанру відбувалося за рахунок художніх можливостей фольклору (специфічна форма розповіді: народнописенні зачини, постійні рефрени, закінчення, усталені фольклорні образи і алегорії тощо). Щодо змісту, ідейно-естетичного значення цих поем, то спостерігаємо в них своєрідний синтез фольклорної романтики та реалістичного зображення дійсності, що визначає **актуальність** дослідження.

Широко користувався джерелами народної творчості у своїх поемах Іван Франко.

У сатирично-гумористичній поемі-казці «Лис Микита» (1890) він талановито і оригінально розробив світову фольклорну тему про хитрого Лиса. Мандрівним сюжетом про Лиса І. Франко цікавився здавна, ще задовго до написання поеми-казки. В листі до М. Драгоманова від 1 березня 1889 року він писав про потребу перекласти українською мовою «Рейнеке-Лиса», підливши його «антишляхетським та антипопівським соусом» [2, с. 386]. Сюжет про хитрого Лиса, його мандри і вчинки був дуже поширеним і популярним у різні часи і серед різних народів. І. Франко знав безліч модифікацій цього сюжету, але в своєму творі використав основні з них – поему Гете «Рейнеке-Лис» (1893), елементи поеми про Лиса нідерландського письменника XIII століття Віллема та української народної казки. В післямові до видання поеми 1896 р. І. Франко свідчить про це: «Пишучи її, я взяв тільки головну раму нідерландської поеми Віллема, значить ту саму, що є в німецькій книзі про Рейнеке і в Гетевім перекладі, та я виповнював ту раму зовсім свobodно, черпаючи і з старовинних французьких «галузів», і з багатого скарбу наших людових оповідань. Бажаючи написати книжку для молодіжі, я мусив із старого твору, значить із того, що є у Гете, повикидати багато такого, що зовсім не годиться для молодіжі. Натомість я повводив із старших оповідань та з наших людових байок дещо нового... І ще одно. Я бажав не перекласти, а переробити стару повість про лиса, зробивши її нашим народним добром, надати їй нашу національну подобу. Я, щоб так сказати, на чужий позичений рисунок накладав наші українські кольори. Дослівно я не перекладав нізвідки ані одного рядка» [2, с. 152 – 153].

Під пером І. Франка ці різноманітні сюжетні елементи поєдналися настільки вдало, що слід говорити про «Лиса Микиту» як про оригінальний твір. При цьому треба мати на увазі, що «Лис Микита» не лише твір про тваринний світ і призначений не тільки

для дітей, а глибока сатирико-гумористична поема про життя і суспільні відносини в Галичині кінця XIX – початку XX століття. На основі тваринного епосу, фабули про пригоди хитрого Лиса І. Франко створив цілу галерею алегоричних образів, яким відповідали реальні прототипи – представники найрізноманітніших прошарків галицького суспільства кінця століття. В образах Лева, Ведмедя, Вовка, Лиса, Борсука, Осла та інших автор розкрив звирячу суть австрійського цісаря та царедворців, міністрів та поміщиків.

Сюжет поеми в'яжеться навколо образу найспритнішого та найхитрішого представника експлуаторського світу – Лиса. Неймовірні крутіства та зради, підступна брехня, шахрайства і вбивства, що їх постійно здійснює хитрий Лис, не лише не викликають покарання з боку верховного правителя, а, навпаки йдуть злочинцеві на користь.

У творі показано абсолютне безправ'я лагідних та беззахисних мешканців звирячого царства – зайців, курей, овець тощо, яких безкарно роздирають і нищать, з яких п'ють кров могутні і всевладні хижаки. Автор гостро і дотепно висміяв хижацьку мораль, суд та інші ідеологічні установи, розкрив духовне убожество представників експлуаторського ладу.

Слід наголосити, що поема-казка І. Франка «Лис Микита», складаючись із дванадцяти пісень (розділів), кожна з котрих можна розглядати як сюжетно самостійну новелу, є цілісним твором, об'єднаним єдиною ідеєю, спільною системою художньо-зображувальних засобів.

Характер центрального персонажа поеми – Лиса Микити – розкривається не лише в основному сюжеті (виклик Лиса на суд, розправа над ним, зміна гніву на ласку царя Лева і торжество Лиса Микити), а й в сюжетних відступах, у показі героя в минулому, притому в найрізноманітніших і найнесподіваніших ситуаціях. Треба також мати на увазі, що, хоча звірі змальовані за характерними для них ознаками, на них лежить печать антропоморфізму, не якогось штучного, придуманого Франком, а того, що йде з глибини народної уяви, з фольклору.

В народних казках кожен звір наділяється рисами поведінки, що відповідали людському характеру, певному типові людини. І. Франко повністю використав ці особливості фольклору. Але він ще посилив їх, долучивши нові специфічні риси характерів представників звирячого царства, яскравіше індивідуалізувавши образи твору.

Життєвої правдивості, типовості образи поеми досягають завдяки наданню їм національного колориту та відгукові в них злоби дня, живої дійсності. З соціально-побутових картин, поданих у творі, з портретних характеристик, де особливо виразно виступають вирази облич, пози і жести, з неповторних у мовному й інтонаційному відношенні монологів, діалогів, блискучих реплік, з своєрідного пейзажу тощо, вимальовується, як живе, звиряче царство, де першу роль грає найхитріший хапуга – хижак Лис Микита.

Образи поеми виступають з особливою сатиричною силою, коли письменник викриває суспільні вади представників влади.

Іноді автор ніби на мить скидає завісу художньої алегорії, і тоді прицільний вогонь сатири стає ще влучнішим, а слово набирає більш виразної соціальної заостреності:

Що за ряд! Яка держава!
Дурням в ній гонори й слава,
Бідний, слабший хижих лап
Не уйде! [3, с. 64]

Коли ж алегорія і залишається, то вона прозора, і читач без особливих зусиль відгадає справжній підтекст, розуміє соціальний зміст сатирично гострих рядків поеми-казки, значення її образів:

Вбійство, пімста, – се ж є мода
Скрізь загальна у звірів,
І сам цар рабує чисто,
Шле Медведів і Вовків [3, с. 70].

У тому випадку, коли йдеться про звичайні людські слабкості, негативні звички, І. Франко використовує легкий гумор, дотепний сміх.

Місцевого колориту поема-казка набуває завдяки введенню українських географічних назв (згадується місто Львів, містечко Мегерів, річка Черемош, гірський хребет Чоногора, гора Говерла тощо), українських звичаїв і побуту, живої народної мови, приказок, прислів'їв, діалектизмів, стилістичних синонімів тощо. Всі ці художні елементи художник використовує помірно, обережно.

Так, наприклад, показуючи гостювання Борсука Бабая на хуторі Лиса Микити, поет зображує українську кухню, ніби змальовує не бенкет казкових звірів, а справжніх панів:

А як рано повставали,
То гарненько поснідали:
Їли сало з часником,
Потім гусячу потравку,
Закусили ж сю приправку
Ще копченим судаком [3, с. 34].

Народні прислів'я і приказки, що сприяють типізації образів твору, – «Не жди від ворога похвали», гріхи «не варті торби січки», «дурний мов сак», «Об землю лихом вдар», «Гляне – аж молоко кисне», «Прибудь розум – щастя буде» та інші – І. Франко вживає так доречно, включає в текст так непомітно, що вони не виділяються в контекстні фрази, а лише емоційно підсилюють мову.

Для мовної типізації персонажів поеми використовує автор і діалектизми («Іде шляхом хлоп до міста», «Стрику, майте бога в серці», «Не прогнівайся, нанашку», «Домів пусти мя» тощо). Хоча, як показує дослідниця казок І. Франка Я. Закревська, частина діалектизмів «Лиса Микити» вносились не із стилістичною метою, а використовувалась стихійно, відповідно до існуючої тоді літературно-мовної традиції.

Особливо широко користується автор у поемі-казці «Лис Микита» стилістичними синонімами, що вносять новий відтінок у слово, не змінюючи його основного значення. Так, до емоційно нейтральних слів «бити-вдарити» І. Франко добирає цілий ряд експресивно забарвлених синонімів з відтінком просторіччя (гопнути, драти, кропити, періщити, пряжити, лущити, товкти, талапнути, свиснути та ін.), які допомагають створити відповідний емоційний фон, змалювати події в гумористичному світлі.

З метою розкриття соціальної природи зображуваного характеру поет вживає афористичні вислови («Нині, хто рад жить, не схнути, той святим не може бути»; «Наше все життя – війна є, кожен боресь в ній, як знає»; «Смілість виграє в війні» тощо).

Таке саме призначення в поемі професійної чиновницько-бюрократичної, наукової і політичної лексики. В сполученні з народною мовою ця лексика дає можливість яскраво і реалістично змалювати дійсність.

Важливо підкреслити, що сатирично-гумористична поема-казка І. Франка «Лис Микита» спрямована проти найогидніших проявів у людських стосунках – визиску,

гноблення людини людиною, брехні, заздрощів, підступності, лестощів, нещирості тощо. Як вказав свого часу Максим Рильський, Франків «Лис Микита» характеризується «явно висловленою гуманістичною тенденцією» [5, с. 367], яка наскрізь проймає твір. І це відрізняє поему І. Франка від багатьох літературних переробок фольклорного сюжету про хитрого Лиса.

Елементи сюжету народної казки про селянина та Біду використав І. Франко у відомій poemі «Вандрівка русина з Бідою» (1893). Русин об'їжджає з Бідою мало не всю Галичину – багато сіл, міста Снятин, Самбір, Коломию, Перемишль, Дрогобич, Борислав. Потрапляє він також в Чернівці на Буковину. І скрізь Біді пособляють пани, підпанки, клерикали, «москвофіли», послы і бурмістри. Виявляється, що в Біди є сестри і в царській Росії, і в Америці.

В дотепній сатиристично-гумористичній казці «Вандрівка русина з Бідою» І. Франко в алегоричному образі Біди втілює весь соціальний і національний гніт, що панував у тогочасній Західній Україні. Поет викриває і таврує тут здирство, визиск, висміює «угодовство» місцевих політичних партій з цісарським урядом, засуджує зраду інтересів народу псевдопатріотами тощо.

Своєрідність poemи-казки «Вандрівка русина з Бідою» полягає в тому, що в ній казковій ситуації перемишуються з цілком реальними, взятими з життя сучасної поетові Західної України. І. Франко називає справжні прізвища осіб і дійсні факти. Комізм викликається здебільшого тим, що «поважні» події подаються в зниженому тоні. Для цього добирається відповідна знижена лексика, просторічні вислови тощо:

А як стали в Перемишлі,
Русинові очі блисли,
Веселіше відітхнув,
Добру новину почув.

Розняв рота й дивується:
Твердий з м'яким цілується,
Антонович і Горбаль
Аранжують руський баль.

...Пита русин: «А де ж Пелеш?»
Біда каже: «Що ти мелеш?
Хіба місце владиці
Тут при танцях, музиці?» [3, с. 122-123].

Взявши з народної казки про Біду і селянина лише окремі моменти композиції, деякі образні деталі, І. Франко створив цілком оригінальний твір, що відобразив реальне життя тогочасної Західної України, викривав і засуджував його негативні сторони.

Франкові poemи-казки на сюжети з фольклору «Лис Микита», «Вандрівка русина з Бідою», «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім» та інші були значним кроком у розвитку української гумористично-сатиричної поезії кінця XIX – початку XX століття. Вони розширили ідейно-тематичні межі української літератури цього періоду за рахунок вітчизняного і зарубіжного фольклору, збагатили жанр української poemи.

І. Франко органічно переосмислив фольклорні теми і сюжети, наблизив їх до сучасності, надав місцевого колориту, зробив їх, за висловом самого поета, «народним добром». Гармонійно поєднуючи традиційні засоби фольклорної поетики і художні надбання сучасної української і світової поезії, він створив неперевершені зразки сатирико-гумористичної poemи, що стали класичними в українській літературі.

Список використаної літератури

1. Закревська Я. В. Казки Івана Франка. Мовно-художній аналіз / Я. Закревська. К.: Наукова думка, 1966.
2. Іван Франко. Лис Микита / І. Франко, Львів, 1896.
3. Іван Франко. Твори в 20 т. / І. Франко – Т. 12. – К.: Держлітвидав України, 1955.
4. Каспарук А. А. Українська поема. Ідеї. Теми. Проблеми жанру/ А. А. Каспарук. – К.: вид.Наукова думка, 1973.
5. Рильський М. Наша кровна справа. Статті про літературу / М. Рильський. – К., Держлітвидав України, 1959.
Стаття надійшла до редакції 30 жовтня 2012 р.

L. Magas

USE OF THEMES FROM FOLKLORE IN IVAN FRANKO

The article deals with Ivan Franko's poems-fairy tales based on the folklore, which made a significant leap in the development of Ukrainian humor and satire poetry at the end of XIX – the beginning of XX century. They broadened the idea and thematic bounds of Ukrainian and foreign literature of abovementioned period owing to home and foreign folklore, enriched the genre of Ukrainian poem.

УДК 821.111'05-311.2.09(045)

Н. В. Мараховська

НАРАТИВНА СТРАТЕГІЯ РОМАНУ РЕЙЧЕЛ КАСК «ARLINGTON PARK»

Статтю присвячено дослідженню наративної стратегії роману Рейчел Каск «Arlington Park», пріоритетом якої є гетеродієгетичний тип оповіді, функціонування імпліцитного наратора, змінна фокалізація та психологізм. Розглянуто механізми утворення наративної структури твору, а саме: взаємопроникнення сюжетного та психологічного наративу, поєднання комічного і трагічного, акцентуація певних художніх деталей, риторичність, моральний конфлікт.

Ключові слова: роман, автор, персонаж, наративна стратегія, наративна структура.

На сучасному етапі розвитку літературознавства актуальними є дослідження наративних стратегій письменників для того, щоб не просто здійснити формальний аналіз їх творів, а, як стверджував М. Гнатишак, «охопити історичний, соціологічний, психологічний, словом, звернений на позамистецькі моменти, аспект» [1, с. 29]. Відзначимо, що останнім часом зріс інтерес учених до вивчення наративних стратегій не тільки українських авторів, але і зарубіжних. Так, наприклад, О. Петрусь зазначає, що «аналіз наративних стратегій, властивих художнім творам сучасних англійських письменників, дозволяє зрозуміти особливості стилю художнього мислення, яке унаочнює духовні орієнтири сучасної людини» [5, с. 3].

Як свідчить аналіз останніх літературознавчих досліджень, зокрема наукових праць О. Кудінової [2], В. Остапчук [4], О. Петрусь [5], М. Цехмейструк [7] та інших, наративну стратегію твору можна визначити у вузькому сенсі – як сукупність наративних процедур, і в широкому – як животворящу систему, здатну породжувати нові смисли, передавати бачення письменником світу і розуміння себе. Поділяємо